
SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

- Z OBSAHU: HOLUBOVÁ, Markéta: Projevy mariánské religiozity v České republice včera a dnes
NIEDŹWIEDŹ, Anna: Obraz Panny Márie ako symbol odporu v polskej národnej mytológii
KLEKOT, Eva: Zobrazenia madony a hodnotenie podľa vkusu
URBANCOVÁ, Hana: Mariánske motívy v tradičných žánroch: legendické piesne a maľba na skle
VEČERKOVÁ, Eva – FROLCOVÁ, Věra: Adventní kult Panny Marie v současné lidové tradici: prameny z Moravy
PODOLINSKÁ, Tatiana: Súčasná diskusia na tému náboženstva v období neskorej modernity

Na obálke:

Prvá strana: *ilustrácia k článku Anny Niedźwiedz: "Obraz Panny Márie ako symbol odporu v poľskej národnej mytológii"*

Preklady: *autori textov*

Dear reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P.O. Box 57, Nám. slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.sappress.sk> <http://www.etnologia.sk>

HLAVNÁ REDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

EDIČNÁ RADA

Lubica Droppová, Gyivicsán Anna (MR), Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist (ČR), Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek (ČR), Miroslav Válka (ČR)

Slovenský národopis je evidovaný v medzinárodných bibliografických databázach: MLA, CEEOL, Ulrich's, Willings, CEJSH a ERIH (impaktovaná databáza ESF)

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online
sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV
(v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné
zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

EDITORIAL

ŠTÚDIE

- H o l u b o v á, Markéta: Projevy mariánské religiozity v České republice – včera a dnes..... 361
- N i e d ť w i e d ť, Anna: Obraz Panny Márie ako symbol odporu v poľskej národnej mytológii..... 373
- K l e k o t, Eva: Zobrazenia madony a hodnotenie podľa vkusu..... 387
- U r b a n c o v á, Hana: Mariánske motívy v tradičných žánroch: legendické piesne a maľba na skle..... 399
- V e č e r k o v á, Eva – F r o l c o v á, Věra: Adventní kult Panny Marie v současné lidové tradici: prameny z Moravy..... 418

DISKUSIA

- P o d o l i n s k á, Tatiana: Súčasná diskusia na tému náboženstva v období neskorrej modernity..... 432

VYHRADENÉ PRE

- P o p e l k o v á, Katarína – Zajonc, Juraj: Po prvej tisícke... skúsenosti z tvorby elektronického katalógu obrazových dokumentov Ústavu etnológie SAV..... 445
- L u t h e r, Daniel: Prvá správa o projekte APVV Tradičná kultúra Slovenska ako súčasť kultúrneho dedičstva Európy. Na základe digitálneho spracovania archívnych dokumentov Ústavu enológie SAV a Katedry etnológie a kultúrnej antropológie FiF UK..... 467

ROZHLADY – SPRÁVY – GLOSÝ

- Niekoľko myšlienok k jubileu Doroty Simonides (Viera Gašparíková)..... 469

- Blahoželanie Jánovi Botíkovi (Olga Danglová)..... 474
- Europäische Märchenpreis 2008 PhDr. Viere Gašparíkovéj, DrSc. (Katarína Žeňuchová)..... 480
14. Medzinárodný slavistický kongres v Ochride (Hana Hložková)..... 481
- 8th Conference of European Association for the Study of Religions "Time of Decline, Time of Hope: Scientific, Cultural and Political Engagement of the Study of Religions" (Vladimír Bahna)..... 484
- Konferencia "Diversity in Cities: New Models of Governance" (Miroslava Hlinčíková)..... 487
- "Pastorácia Rómov. Hľadanie rómskeho boha" (Tatiana Podolinská)..... 489
- Letný intenzívny program pre štúdium náboženstva, Szeged 2008 (Tomáš Gál)..... 492

RECENZIE – ANOTÁCIE

- H. Whitehouse – R. N. McCauley (eds.) Mind and Religion Psychological and Cognitive Foundations of Religiosity (Tomáš Gál)..... 493
- S. Atran – D. Medin: The Native Mind and the Cultural Construction of Nature (Life and Mind: Philosophical Issues in Biology and Psychology) (Tomáš Gál)..... 497

EDITORIAL

STUDIES

H o l u b o v á, Markéta: Manifestations of Marian Devotion in the Czech Republic - past and present.....	361	Europäische Märchenpreis 2008 PhDr. Viere Gašparíkovej, DrSc. (Katarína Ž e ň u c h o v á).....	480
N i e d ů w i e d ů, Anna: Figure of Our Lady as a Symbol of Resistance in Polish National Mythology.....	373	14th International Slavistic Congress in Ochrid (Hana H l ô ů k o v á).....	481
K l e k o t, Eva: The Images of Madona and the Judgment of Taste.....	387	8th Conference of European Association for the Study of Religions "Time of Decline, Time of Hope: Scientific, Cultural and Political Engagement of the Study of Religions" (Vladimír B a h n a).....	484
U r b a n c o v á, Hana: Marian Motifs in Traditional Genres: Songs-Legends and Paintings of Glass.....	399	Conference "Diversity in Cities: New Models of Governance" (Miroslava H l i n č í k o v á).....	487
V e č e r k o v á, Eva – F r o l c o v á, Věra: The Advent Cult of the Virgin Mary in Contemporary Folk Tradition: Sources from Moravia.....	418	"Pastoration of Romanies. Searching for the Romany God" (Tatiana P o d o l i n s k á).....	489
		Summer Intensive Programme for the Study of Religions, Szeged 2008 (Tomáš G á l).....	492

DISCUSSION

P o d o l i n s k á, Tatiana: Recent Discourse on Religion in the Late Modernity.....	432
---	-----

RESERVED FOR

P o p e l k o v á, Katarína – Z a j o n c, Juraj: After the First Thousand... Report on Establishing of the Electronic Catalogue of Picture-documents in the IE SAS.....	445
L u t h e r, Daniel: First Report on the Project APVV "Traditional Culture of Slovakia as a part of Cultural Heritage of Europe".....	467

ROZHLADY – SPRÁVY – GLOSÝ

Jubilee of Dorota Simonides (Viera G a ů p a r í k o v á).....	469
Jubilee of Ján Botík (Olga D a n g l o v á).....	474

BOOKREVIEWS - ANOTATIONS

SÚČASNÁ DISKUSIA NA TÉMU NÁBOŽENSTVA V OBDOBÍ NESKOREJ MODERNITY

TATIANA PODOLINSKÁ

Ako Európa prestala byť “pupkom sveta”

V predchádzajúcich desaťročiach sa v sociológii náboženstva pracovalo s konceptom modernizácie, ktorá bola spojená s industrializáciou, pričom kľúčovou teóriou tohto obdobia bola teória *sekularizácie* (napr. BERGER 1997). Viacerí zástancovia tzv. “sekularizačnej paradigmy” (P. L. Berger, T. Luckmann, B. Wilson, D. Martin, S. Bruce a i.) hovorili o nekompatibilite náboženstva a modernity (viac v TSCHANNEN 1991: 396-415). Teória sekularizácie predvídala nevyhnutný a neodvratný “koniec náboženstva”, ktorý mal byť istým spôsobom zavŕšením modernej-industriálnej éry. Táto ambiciózna hypotéza si navyše nárokovala predvídať vývoj náboženstva v globálnom meradle, t.j. ľubovoľná spoločnosť, ktorá nastúpila cestu od predmodernej k modernej, sa mala nevyhnutne premeniť od nábožensky orientovanej/ukotvenej k sekularizovanej spoločnosti. Sekularizačný projekt sa udržal v sociológii náboženstva ako mainstreamový prúd v podstate celú druhú polovicu minulého storočia. V deväťdesiatych rokoch však začali silnieť kritické hlasy (napr. R. Stark, R. Finke, L. Iannaccone), ktoré poukázali na v jadre etnocentrické (europocentrické) a kristianocentrické slabiny tejto “globálnej teórie”. Tvárou v tvár empirickej realite, čoraz odlišnejšej od pôvodných sekularizačných prognóz, napokon na svoj pôvodný projekt “rezignovali” aj jeho tvorcovia. Jeden z “otcov” teórie sekularizácie Peter L. Berger svoje názory v súčasných prácach výrazne zrevidoval a teraz, vzhľadom na odlišný vývoj religiozity v USA a v tzv. “treťom svete”, hovorí skôr o európskom “exceptionalizme” (BERGER ed. 1999). Dnešný svet napokon charakterizuje ako miesto, ktoré je “rovnako zúrivo náboženské ako kedykoľvek predtým” (BERGER ed. 1999: 2). Sekularizačnú paradigmu odmietol aj jeden z jej ďalších teoretikov David Martin, ktorý dnes hovorí už skôr o “detradicionalizácii” (MARTIN 1991, 2005).

Po ústupe teórie sekularizácie nastúpila tzv. desekularizačná téza. Ak sa v súvislosti so sekularizáciou hovorilo o tzv. “privatizácii náboženstva”,¹ v súvislosti s desekularizačnou tézou sa začal zdôrazňovať fenomén postupného znovuoživovania významu náboženstva a jeho programového nadväzovania na iné (spoločenské, politicko-mocenské) štruktúry (globálnej) postmodernej spoločnosti (proces tzv. “deprivatizácie náboženstva”²). Postupne sa pristúpilo k rozvoľneniu striktnej definície náboženstva, ktorá sa prestala nevyhnutne viazať na tradičné a inštitucionálne rámce. Javy ako alternatívna spiritualita, netradičná

religiozita, privátna/individuálna viera atď. poodhalili závoj štatisticky “neviditeľného náboženstva”.³ Koniec 20. storočia v sociológii náboženstva tak v podstate tézu sekularizácie “zmietol zo stola”. Ako sa ukázalo, náboženstvo nezaniklo, práve naopak, v mnohých krajinách dokonca došlo k jeho oživeniu.

V najaktuálnejšom teoretickom diskurze sa však priamočiary vývoj od sekularizácie k desekularizácii nepovažuje za taký samozrejmy. Mnohí autori sa vracajú k samotnému termínu sekularizácie a poukazujú na fakt, že fenomén “náboženského oživenia”, na ktorý sa tak odvoláva v súčasnosti, môže byť preceňovaný.

Z posledných diskusií venovaných súčasnému vývoju náboženstva v dobe neskorej modernity je zrejmé, že sekularizačná téma je ešte stále istým spôsobom aktuálna a sociológia náboženstva hľadá cestu, ako sa s ňou vyrovnáť. Venujú sa jej najsúčasnejšie práce (napr. TAYLOR 2007, BADER 2007, DAVIE 2007, BERGER – DAVIE – FOKAS 2008) aj konferencie. Posledná konferencia Medzinárodnej spoločnosti pre sociológiu náboženstva (*International Society for the Sociology of Religion* – ISSR, júl 2007, Lipsko) sa venovala téme sekularity a náboženskej vitality (*Secularity and Religious Vitality*). Staršia sekularizačná teória, spájajúca sekularizáciu s modernizáciou, tu bola konfrontovaná so súčasným náboženským dňaním vo svete (nárast charizmatických hnutí, “alternatívnej spirituality”, islamských hnutí alebo politického hinduizmu). Linda Woodheadová v príspevku “Gendering Secularization Theory” ponúkla zaujímavý pohľad na sekularizáciu ako priamy dôsledok sexuálneho oslobodenia žien v 60. rokoch, pričom poukázala na zistenie, že až 80% prívržencov alternatívnych prúdov náboženstva predstavujú ženy. Detlef Pollack zase konfrontoval teóriu individualizácie (napr. DAVIE – HERVIEU-LÉGER eds. 1996) s empirickými dátami výskumu a formuloval názor, že nárast alternatívnych foriem náboženstva nevyrovnáva pokles tradičnej religiozity, čím nepriamo aktualizoval sekularizačnú tézu.⁴

Vo svojej minuloročnej práci sa Grace Davieová (DAVIE 2007) so sekularizačnou paradigmou vyrovnáva nasledovným spôsobom: priznáva jej platnosť, ale s dvomi významnými obmedzeniami: týka sa len územia Európy a obdobia tzv. ranej modernity. Inými slovami, sekularizačná paradigma nemá globálnu platnosť, ale týka sa výhradne európskej ranej (industriálnej) modernity. Alebo ešte inak: európska raná modernita je špecifická práve svojou prevládajúcou tendenciou k sekularizmu. Mimo územia Európy a v kontexte samotnej dynamiky modernity tak sekularizačná téza nevyhnutne stráca svoje opodstatnenie.⁵ Najaktuálnejšie sa téme sekulárnej Európy a historickým koreňom tohto javu venuje v publikácii *Religious America, Secular Europe?* (spolu s dvomi ďalšími kľúčovými postavami v súčasnej sociológii náboženstva, Petrom Bergerom a Effie Fokasovou).⁶ Pôvodná európska téza o “americkom exeptionalizme” sa tak definitívne preformulovala do všeobecnejšej tézy o “európskom exeptionalizme”, ktorého korene sa hľadajú napríklad aj v špecifickom systéme vzdelávania, ideovo vychádzajúceho z tradície a hodnôt osvietenstva.

Pri opise súčasnej situácie v Európe sa napokon pripúšťa, že ako v prípade sekularizácie tak v prípade náboženského oživenia ide o dve tendencie, paralelné dynamické javy, ktoré môžu vyústiť do konfrontácie alebo do pokojnej koexistencie.⁷ Tak začiatkom 21. storočia sociológovia konštatujú, že príznačným javom neskorej modernity v Európe sú dva javy, ktoré (paradoxne) idú ruka v ruku: sekularizácia (spojená s javmi ako privatizácia a individualizácia náboženstva) a desekularizácia (spojená napríklad s deprivatizáciou náboženstva).

Modernita s mnohými tvármi

Paralelne s vývojom postoja k sekularizácii možno sledovať vývoj diskurzu o samotnej modernite (a mieste náboženstva v nej). Téma modernity bola do veľkej miery súčasťou sekularizačnej tézy, keď sa ústup, resp. zánik náboženstva definoval ako jeden z hlavných znakov modernizácie. Diskurz o modernite a modernizácii však prešiel seba-reflexným obdobím, ktoré prispelo nielen k vyvráteniu a neskôr k obmedzeniu či spresneniu platnosti sekularizačnej tézy, ale i k redefinícii modernity ako takej.⁸

O dynamike modernity uvažoval už koncom 90. rokov Anthony Giddens. V tomto kontexte hovoril o religiozite, ktorá sa postupne “vyvážuje” z tradičných – inštitucionálnych – cirkevných podôb (GIDDENS 1998). Smerom do súčasnosti potom hovoríme a uvažujeme o religiozite, resp. ešte “voľnejšie” o duchovnej identite (spiritualite/duchovnosti), ktorá môže byť (už) celkom vyviazaná z akýchkoľvek náboženských štruktúr.¹⁰ Tento fenomén v súčasnosti vystupuje do popredia a v podstate sa stáva príznakovou charakteristikou modernej religiozity. Stretávame sa tu s fenoménom “viery bez členstva” (“believing without belonging”, DAVIE 1994). Posledné výskumy však upozorňujú aj na závažnú “eróziu” samotnej viery. David Voas a Alasdair Crockett, vychádzajúc zo sociologických výskumov vo Veľkej Británii, hovoria o fenoméne “neither believing nor belonging” (“ani veriaci ani člen”). Hoci úroveň členstva (“belonging”), meraná parametrami cirkevnej afiliácie a návštevnosti, je nízka, samotná viera je na tom ešte “horšie”. Navyše je zrejmé, že staršia generácia fatálne “zlyhala” v transmisii tradičných náboženských hodnôt. Výskumy v Británii ukazujú,¹¹ že približne polovici rodičov sa tento “prenos” nepodarí - deti sa dištancujú od podôb a foriem religiozity svojich rodičov (VOAS – CROCKETT 2005). Aj nemeckí sociológovia v súčasnosti konštatujú, že k poklesu počtu veriacich dochádza v nadväzujúcich generáciách: čím je generácia mladšia, tým je v nej menej “veriacich” ľudí. Pritom nedochádza len ku kvantitatívnemu poklesu, ale i k transformácii foriem habitu a obsahu viery (FRANZMANN 2005), t.j. ku kvalitatívnej erózii religiozity. Grace Davieová hovorí o prechode od záväzku (“obligation”) k spotrebe (“consumption”), ktorý sa prejavuje celkovým ústupom participácie a angažovanosti; týka sa nielen tradičných náboženských organizácií, ale aj sekulárnych (masových) organizácií. Tzv. *individualizáciu* (ako sa tento fenomén zvykne označovať) považuje potom za jeden z hlavných znakov neskorej modernity (DAVIE 2007).

Diachrónny/historický pohľad na modernitu teda dospel k vnímaniu modernity ako dynamického javu, ktorý prechádza istými vývojovými fázami: tak modernita od ranej fázy dospela k súčasnej – neskorej (okrem termínu “neskorá modernita” sa pre súčasnosť používajú viac menej synonymne aj termíny “ultra-modernita”, “post-modernita” (LASH – URRY 1994) či “super-modernita” (AUGÉ 2006). S odstupom času dnes môžeme konštatovať, že procesy, ktoré začali v období ranej modernity a ktoré sa zdali byť symptomatické pre modernitu ako celok, boli symptomatické práve len pre jej začiatkové štádium. Neskorá moderna tak čiastočne pokračuje v procesoch začatých v ranej modernite, zároveň v nej však vznikajú akoby “opačné procesy”, ktoré sú reakciou na rané štádium modernity (resp. odpoveďou) a prirodzene, vznikajú tu i zárodky celkom nových tendencií a procesov.

Paralelne s diachrónnym pohľadom na modernitu sa koncom minulého storočia a začiatkom 21. storočia v sociológii náboženstva uplatňuje synchrónny pohľad, ktorý upozorňuje na nejednotnosť fenoménu modernity a dospieva k pripusteniu paralelity a diverzity modernít v synchrónnom čase. Tak Ronald Inglehart medzi prvými upozornil na fakt, že pôsobenie rovnakých ekonomických procesov v rôznych modernizujúcich

sa spoločnostiach môže spôsobiť odlišné trajektórie ich vývoja. Ekonomické procesy sa nevyhnutne konfrontujú so špecifickými kultúrnymi, náboženskými, hodnotovými, morálnymi atď. systémami (INGLEHART – BAKER 2000). Výsledná modernita je potom celkom konkrétna, uplatňuje sa tu synergický efekt, Inglehart hovorí o závislej modernite – o modernite, ktorá je tzv. “path depend”. Shmuel N. Eisenstadt už prichádza jednoznačne s konceptom mnohých a rôznych modernít (“multiple modernities”, napr. EISENSTADT 2000). Grace Davieová tieto tézy rozvíja ešte ďalej a hovorí, že modernitu treba chápať skôr ako postoj než konkrétny obsah a pevne definovaný súbor charakteristík (DAVIE 2007).

Chýbajúca kolónka: kam s transformujúcimi sa krajinami?

Postkomunistická Európa sa prakticky hneď po páde železnej opony začala transformovať. Ak prijmem Inglehartovu tézu o “závislej” modernite, tak zistíme, že ju musíme ešte rozvinúť, resp. špecifikovať. Postkomunistické krajiny sa museli nejakým spôsobom vyrovnáť so svojou minulosťou, na niečo zabudnúť, niečo si pripomenúť, niečo odsúdiť a niečo vyzdvihnúť. Hlavná otázka v podstate znela: na čo z minulosti nadviazať (fenomén “invented/re-invented tradition”) a z čoho a koho si zobrať príklad zo súčasnosti? Otázka “pretrhutej minulosti” a “pretrhutej tradície” sa v tomto okamihu javila ako zásadná, pretože rozhodnutie momentu, “na ktorý bod” bude transformácia v tej či onej krajine nadväzovať, k akému odkazu sa krajina bude hlásiť, do veľkej miery rozhodovalo o výslednej tvári samotnej transformácie, resp. modernizácie. Táto otázka bola absolútne kľúčová práve vo sfére náboženstva. V prípade stredoeurópskych krajín môžeme (vzhľadom na tradíciu) potom hovoriť špecifickejšie o katolíckej cirkvi. Obdobie “rekonciliácie”, ako by sme mohli toto zložené obdobie hľadania a nastolovania “nového poriadku” nazvať, bolo do veľkej miery obdobím zmierenia štátu a cirkvi. Vo viacerých postkomunistických štátoch znamenalo nielen obdobie rehabilitácie, rekonštrukcie a reštaurácie, ale aj obdobie rekristianizácie (resp. rekatolizácie). Teda tendenciu celkom odlišnú od tzv. post-west-kristianizácie, ktorú konštatovali autori v západnej Európe (napr. DAVIE 2002, 2004). Zasadené do globálnych rámcov, môžeme v priestore postkomunistickej Európy konštatovať výraznú tendenciu k desekularizácii a deprivatizácii náboženstva. V závislosti od konkrétnej krajiny, sa tu však potom stretávame s odlišnými výslednými podobami transformácie,¹² pričom pri jej skúmaní sa väčšinou analyzujú vzťahy štátu a cirkvi. Tejto téme sa veľmi podrobne venujú mnohé práce (napr. BOROWIK ed. 1999, DEMERATH 2000, BOROWIK – TOMKA eds. 2001, POLLACK 2003, AGADJANIAN 2006, MÜLLER 2004, MARINOVIC JEROLIMOV – ZRINŠČAK 2006, VÁCLAVÍK 2008). Ak by sme však mali postihnúť všeobecnejšie črty postkomunistickej transformácie na základe viacúrovňovej delby práv a kompetencií vo verejnom priestore, mohli by sme ich načrtnúť takto:

1. Štát verus cirkev/cirkvi a vice versa:

a) *štát a majoritná, prevládajúca (tradičná) cirkev* si museli nanovo podeliť právomoci a kompetencie a stanoviť nové status quo. V mnohých štátoch pritom (tradičná) cirkev valorizovala nielen svoje postavenie z minulosti, pričom sa vyhlásila za nositeľa a udržovateľa mravných a sociálnych hodnôt a garanta ich kontinuity v budúcnosti, ale pozitívne kapitalizovala aj “polohu martýra” a svoje zásluhy pri páde komunizmu (najmarkatnejšie viď prípad Poľsko, k fenoménu “kultúrneho katolicizmu” viď DEMERATH 2000);

b) *štát a minoritné cirkvi*: kým za socializmu si boli “všetky cirkvi rovné”, hoci na úrovni neželaného outsiderského statusu, teraz po zmene statusu bolo potrebné nanovo rozdeliť právomoci a kompetencie (vrátane štátneho finančného príspevku) aj smerom

k minoritným náboženstvám. Vo väčšine krajín bol tento bod závislý od prerozdelenia právomocí s tradičnou majoritnou cirkvou, ktorá potom z hľadiska svojej kompetencie mohla proces delby s minoritnými cirkvami ovplyvňovať.

2. Cirkev verzus cirkev/cirkvi:

a) Samotná majoritná cirkev si musela stanoviť želanú mieru desekularizácie a deprivatizácie (a vyrovnať sa napr. s problémom politizácie cirkvi, čo bol staro-nový fenomén), stanoviť program rekristianizácie (cieľové skupiny a oblasti) a v neposlednej miere sa vyrovnáť s internými modernizačnými tendenciami, ktoré ponúkal zahraničný teologický diskurz.

b) *Majoritná cirkev verzus minoritné cirkvi*: stanovenie nového statusu quo, tento bod sa vo veľkej miere odvíja od výslednej podoby desekularizácie a silnej alebo slabej pozície majoritnej cirkvi v nej.

3. Cirkev verzus ľud:

a) tradičná cirkev čelí novým trendom zbožnosti, ktoré sú príznačným javom neskorej modernity: nové formy členstva, nové formy participácie, nové formy viery, nové formy prináležania a oddanosti, nové formy viazania, pokles miery angažovanosti a pod.... v praxi to znamená, že sa musí vyrovnávať s formami "formálneho" alebo "vlašného" či "matrikového" kresťanstva bez aktívnej participácie.¹³ Podobne sa musí vyrovnáť aj s fenoménom úpravy kresťanstva na "osobný konzum". P. L. Trombetta v tejto súvislosti hovorí o fenoméne tzv. "self-made religion", pričom má na mysli napĺňanie pojmu kresťan rôznymi obsahmi, aj takými, ktoré nezodpovedajú oficiálnym predstavám cirkvi (TROMBETTA 2004). Ide v podstate o konfrontáciu cirkvi s neskorou modernitou "zvnútra". Hoci sa tieto fenomény ešte neprejavujú v oficiálnych štatistikách, keďže napr. sčítania ľudu sú nastavené skôr na kvantitatívne než kvalitatívne ukazovatele, nie je vylúčené, že tento trend sa v budúcnosti prejaví aj v kvantitatívnych číslach.

Pôvodný "revolučný" alebo "martýrsky" kredit cirkvi sa v mnohých postkomunistických krajinách vyčerpal prílišnou snahou cirkvi o politizáciu a desekularizáciu spoločnosti. Možno sa tu stretnúť skôr s tendenciou o "privatizáciu a individualizáciu náboženstva zdola".

b) tradičná cirkev verzus neinštitucionálne podoby religiozity: je vlastne konfrontáciou cirkvi s neskorou modernitou "zvonka". Tradičná cirkev mala po revolúcii šancu osloviť generáciu s "pretrhnutou tradíciou", generáciu, ktorá nevyrastala v kresťanskom duchu a nenarodila sa akosi automaticky do "lona cirkvi". Je opäť otázkou konkrétnych prípadov, keď cirkev pri získavaní tejto "stratenej generácie" ponúknutú šancu využila alebo v nej zlyhala.

Celkovo možno konštatovať, že isté podobnosti transformácie religiozity v postkomunistickom bloku môžu byť podmienené zážitkom socializmu a byť odpoveďou naň. Napriek deklamácii o ráznom vyrovnaní sa so "socialistickou minulosťou" je táto v implicitnej podobe prítomná a vstupuje do vyššie uvedených konfrontácií. Za priamy dôsledok komunistickej ideológie sa napr. považuje istý typ nedôvery v náboženstvo a cirkev ako jeho reprezentanta, inklinovanie k ateizmu, resp. inklinovanie k proklamácii ateizmu, vnímanie náboženstva ako archaického a nemoderného typu svetonázoru a uprednostňovanie vedeckých a racionálnych typov explanácií ako prejav vhodného, t.j. moderného typu svetonázoru (napr. prípad Čiech, HLAVINKOVÁ 2006). Za nepriamy dôsledok "komunistického tréningu" sa považuje vysoká miera úspešnosti nových náboženských hnutí, súvisiaca s "nízkou mierou imunity" voči prieniku iných (náboženských) diskurzov. Diskurzy nových náboženských hnutí boli vďaka predchádzajúcej izolácii v postkomunistických krajinách skutočne "nové" a už len preto mimoriadne atraktívne. Niektorí autori zážitkom

komunizmu odôvodňujú aj nižšiu mieru stability “porevolučných” konverzií, resp. fenomén menej stabilných afiliácií (či už k cirkvi alebo k hnutiu), ktoré samotní konvertiti vnímajú ako “povolený osobný experiment” s religiozitou (BARCHUNOVA 2005).

Faktorom najviac ovplyvňujúcim rôznosť vývoja religiozity v postkomunistických krajinách je však práve ich predkomunistická minulosť, ktorá sa reaktualizuje v podobe “obnovenej” tradície. Eisenstadtove konštatovanie “viacerých modernít” v rámci Európy tak možno rozšíriť aj na konštatovanie “viacerých modernít” v rámci postkomunistického bloku. Každá z krajín prešla odlišným vývojom porevolučnej “rekonciliácie” a zažíva “svoju” vlastnú modernitu. Všeobecne však možno konštatovať isté spoločné tendencie, ako: inštitucionalizovanú deprivatizáciu náboženstva ZHORA (typická najmä pre Poľsko a Slovensko) a tendenciu k neinštitucionalizovanej privatizácii, individualizácii a detradicionalizácii náboženstva ZDOLA.

Budúcnosť odpovedí

Výnimočnosť postkomunistickej Európy sa pokúsili explicitne zmapovať viaceré medzinárodné výskumné projekty. K najvýznamnejším patrili *World Values Study* (WVS), resp. *European Values Study* (EVS), ktorého duchovným otcom bol Ronald Inglehart. Išlo o porovnávací výskum hodnôt v približne 50 krajinách, ktorý sa s istou periodicitou opakoval (nie všetky krajiny sa zúčastnili všetkých vln výskumu). V rokoch 1991 a 1999 sa ho zúčastnili aj postkomunistické krajiny, otázky týkajúce sa náboženských hodnôt sú teda významnou komparačnou bázou vývoja religiozity v postkomunistickom regióne. Okrem projektu EVS to bol ešte výskum náboženstva, ktorý sa uskutočnil ako súčasť dlhodobého programu *International Social Survey Programme* (ISSP). Otázke špecifickosti postkomunistickej religiozity sa cielene venoval medzinárodný výskum “Boh po komunizme” (*Gott nach dem Kommunismus*) nazývaný tiež *Aufbruch* (1), (TOMKA – ZULEHNER 1999), ktorý prebehol v 10 transformujúcich sa krajinách Európy.

V súčasnosti sa otázkam výskumu náboženstva a hodnôt v strednej a východnej Európe venuje hneď niekoľko medzinárodných projektov. Šiesty medzinárodný projekt EÚ s akronymom REVACERN (*Religion and Values: Central and Eastern European Research Network*), ktorého hlavným výstupom bude pokračovanie projektu M. Tomku a P. M. Zulehnera z roku 1998 (1999) – tzv. *Aufbruch* 2, má plánovaný výstup v roku 2009.¹⁴ Medzinárodný tím Grace Davieovej a Effie Fokasovej momentálne pracuje na finalizácii iného 6. Rámcového projektu EÚ s názvom *Welfare and Values. Transition related to Religion, Minorities and Gender* (akronym “WaVE”). Projekt vychádzal z pracovnej tézy, že hodnoty možno relevantne skúmať len tak, že si budeme všímať ich uplatňovanie v praxi. Projekt sa primárne zameriaval na vzťahy majority a minorít (náboženských, rodových, etnických a pod.) s ohľadom na distribúciu “blahobytu”. Inými slovami, položil si otázku: Kto v modernej európskej spoločnosti má a kto nemá reálny prístup k spoločne vytváranému komplexu hodnôt; Kto má a kto nemá reálnu šancu užívať si onen “blahobyť”?

Frankfurtský tím Detlefa Pollacka v marci 2006 uskutočnil v 10 krajinách západnej a východnej Európy výskum s názvom *Church and Religion in an Enlarged Europe* (akronym “C&R” Project), ktorého úlohou bolo zmapovať dopad rozširovania Európy na vieru a vzťah k cirkvi a náboženstvu. Ambíciou projektu bolo tiež pomenovať hlavné faktory, ktoré vplývajú na sociálnu relevanciu náboženstva v dnešnej spoločnosti. Pracovný tím bude výsledky svojho výskumu prezentovať na najbližšej ISSR konferencii v roku 2009, v sekcii WGT3 s názvom *The Religious Landscape in Europe in Times of Cultural and Religious Pluralism*.

V susednej Českej republike bude v roku 2008 končiť spoločný výskum Ústavu religionistiky FF MU v Brne a Sociologického ústavu AV ČR s názvom *Detradicionalizace a individualizace náboženství*. Rozsiahly sociologický výskum sa metodologicky inšpiroval americkými výskumami R. N. Bellaha (1996) a britskými výskumami Paula Heelasa a Lindy Woodheadovej (2005), ktoré kombinujú kvantitatívne a kvalitatívne metódy výskumu. Prebehol v roku 2006 a bude ukončený v roku 2008. Jeho špecifikom je, že sa zameriava práve na necirkevné a neinštitucionalizované zložky súčasnej religiozity (spirituality).¹⁵

Vo fáze príprav je aj spoločný projekt v rámci výzvy na predkladanie projektov v 7. RP EÚ, ktorý iniciuje Ústav religionistiky FF MU v Brne s predbežným názvom *Religion and Education: Forming the Public Space in Contemporary Europe*. Na projekte by sa mali zúčastniť multidisciplinárne koncipované tímy z deviatich krajín Európy. Projekt by sa mal v prvej etape výskumu zamerať práve na mapovanie odlišností transformujúcich sa krajín s krajinami, ktoré neprešli zážitkom socializmu.

Súčasná sociológia náboženstva je tak skôr v etape kladenia nových otázok a len na začiatku hľadania odpovedí. Je predčasné sumarizovať výsledky, ktoré prinesú najnovšie medzinárodné sociologické výskumy. Už dnes je však zrejmé, že dve paralelné tendencie k sekularizácii i k desekularizácii v Európe, ktoré akosi kompromisne konštatovala posledná ISSR konferencia v Lipsku, otvárajú novú veľkú kapitolu sociologického výskumu náboženstva v nasledujúcich desaťročiach. Táto sa však zrejme neuspokojí s konštatovaním „dvoch tvárí“ vývoja religiozity v Európe. Projekt modernity v každom prípade skončil prekvapením. Namiesto modernity bez náboženstva sme sa v Európe dočkali modernizácie náboženstva. Náboženstvo má zrazu nečakane veľa tvárí. A stretávame ich tam, kde by sme ich prednedávnom ani neboli hľadali.¹⁶

POZNÁMKY

- 1 Thomas Luckmann tento proces definuje ako postupný presun náboženstva do sféry, ktorá nie je priamo spojená s inštitucionálnou kontrolou, t.j. spadá do tzv. „súkromnej sféry“ (LUCKMANN 1996, pozri tiež LUŽNÝ 1999: 72-81).
- 2 Ide o náboženskú mobilizáciu na obranu tradičného životného sveta pred rôznymi zásahmi štátu a ekonomiky a o spochybňovanie legitimacy moderného sekulárneho štátu (CASANOVA 1994, pozri tiež LUŽNÝ 1999: 107-114).
- 3 K súčasnému konceptu „neviditeľného náboženstva“ v Európe pozri KNOBLAUCH 2003.
- 4 Viac na <<http://www.sisr2007.de>>.
- 5 Na tento problém napokon explicitne upozornila už vo svojej publikácii *Europe, the Exceptional Case* (DAVIE 2002).
- 6 Publikácia prístupná cez online portál Ashgate Publishing od septembra 2008.
- 7 Takýto záver v podstate priniesla 29. konferencia ISSR v Lipsku.
- 8 Cieľom tohto príspevku nie je sumarizovať historický diskurz na tému „modernita“; k tomu pozri napr. LUŽNÝ 2005b.
- 9 Anthony Giddens uprednostňuje termín „lifting out“, ktorý sa dá preložiť ako „vyzdvihnutie“, „vytrhnutie“, resp. „vyviazanie“. Podľa neho lepšie vystihuje podstatu modernity a jej dynamizmu ako termín „diferenciácia“, ktorý prevláda vo väčšine teórií modernity a sekularizácie (GIDDENS 1998: 23).

- 10 Príspevok Huberta Knoblaucha na 29. konferencii ISSR v Lipsku poukázal na zistenie, že ľudia na Západe inklinujú viac k nálepke “spirituálny” ako “náboženský”, pretože byť “náboženský” pre nich implicitne evokuje väzbu na nejakú cirkev, kým byť “spirituálny” znamená byť slobodný. Navyše sa tu stretávame aj s kvalitatívnym posunom, podmienkou spirituality je zážitok, nie viera (HLAVINKOVÁ – VIDO 2007: 288).
- 11 Sociologické výskumy “British Household Panel Survey” a “British Social Attitudes” (VOAS – CROCKETT 2005)
- 12 Religiozite strednej a východnej Európy sa venovalo jedno číslo časopisu *Social Compass* (49, 4, 2002). Ďalšie údaje možno nájsť napr. v prácach RAMEROVÁ, Sabrina P.: *Nihil Obstat. Religion, Politics, and Social Change in East-Central Europe and Russia*. Duke University Press, Durham, London 1998; BRUCE, Steve (1999): “Modernisation, Religious Diversity and Rational Choice in Eastern Europe.” In: *Religion, State & Society* 27, 1999, 3-4: 265-275; GAUTIER, Mary L. (1997): Church Attendance and Religious Belief in Postcommunist Societies.” In: *Journal for the Scientific Study of Religion* 36, 2: 289-296. Súčasnej religiozite v Čechách sa venuje zborník NEŠPOR, Zdeněk ed. (2004): *Jaká víra. Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství*, Praha: Sociologický ústav AVČR; ďalej zborník KITTA, Michal (ed.) (2006): *Český ateismus: příčiny, klady, zápory*, Benešov: Eman a výberovo aj prehľadová práca NEŠPOR – LUŽNÝ (2007).
- 13 Lubomíra Žaloudková v tejto súvislosti hovorí: “U respondentov, ktorí sa deklarujú za katolíkov, sa už nedá hovoriť o jednotnom postoji veriacich, ale o multiformách viery a neviery, povier a pochyb, tradičnej a “otvorenej” viery: katolíci dnes predstavujú určité kontinuum medzi tradičnou ortodoxiou a ateizmom. Dnešný veriaci človek nepreberá automaticky všetko, čo mu kresťanská viera a cirkev predkladá.” (ŽALOUDKOVÁ 2001: 73).
- 14 Na tomto projekte sa zúčastňuje aj Katedra porovnávacej religionistiky FiF UK (Milan Kováč, Attila Kovács) a Ústav etnológie SAV (Tatiana Podolinská).
- 15 Výskum prebehol v roku 2006 (na vzorke 1200 respondentov) pod vedením D. Hamplovej, D. Lužného a Z. Nešpora. Predbežné informácie k vedeniu projektu viď NEŠPOR – LUŽNÝ 2007.
- 16 V tejto súvislosti Kimmo Kääriäinen, Kimmo Ketola a Kati Niemelä konštatujú, že na ústupe sú tie črty náboženstva, ktoré ho predstavujú ako normatívnu štruktúru, ktorú ľudia vnímajú ako vnútenú. Inštitucionálne náboženstvo ustúpilo zo svojich pozícií, zatiaľ čo “ľudové náboženstvo”, vychádzajúce z potrieb a životných situácií ľudí, sa udržalo a našlo spôsob na sebaujadrnenie aj v rámci inštitucionálneho náboženstva (KÄÄRIÄINEN – KETOLA – NIEMELÄ 2005).

LITERATÚRA (výber k téme)

- AGADJANIAN, Alexander (2006): “The Search for Privacy and the Return of a Grand Narrative: Religion in a Post-Communist Society.” In: *Social Compass*, 53, 2, s. 169-184.
- AUGÉ, Marc (2006): *Non-Places. Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. London – New York: Verso.
- BADER, Veit (2007): *Secularism or Democracy: Associational Governance of Religious Diversity*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- BAINBRIDGE, William S. (1997): *The Sociology of Religious Movements*. New York – London: Routledge.

- BARCHUNOVA, Tatiana (2005): *Experimental conversion, and commitment (Novosibirsk case)*. Nepublikovaný príspevok z konferencie "Religious Conversion after Socialism", MPI for Social Anthropology Halle, 7.-9. apríl 2005.
- BARKER, Eileen (2006): "We've Got to Draw the Line Somewhere: An Exploration of Boundaries that Define Locations of Religious Identity." In: *Social Compass*, 53, 2, s. 201-213.
- BECK, Ulrich (2004): *Riziková spoločnosť: Na ceste k inej modernite*. Prel. O. Vochoč, Praha: Sociologické nakladateľství.
- BECKFORD, James A. (2006): *Social Theory and Religion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BECKFORD, James A. – DEMERATH, Jay N. III (eds.) (2007): *The Sage handbook of the sociology of Religion*. London: Sage.
- BECKFORD, James A. – WALLISS, John (eds.) (2006): *Theorising Religion. Classical and Contemporary Debates*. Hampshire – Burlington: Ashgate.
- BELL, Daniel (1973): *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting*. New York: Basic Books.
- BELL, Daniel (1999): *Kulturné rozpory kapitalizmu*. Praha: Sociologické nakladateľství.
- BERGER, Peter L. – LUCKMANN, Thomas (1963): "Sociology of Religion and Sociology of Knowledge." In: *Sociology and Social Research* 47, s. 417-427.
- BERGER, Peter L. (1997): *Vzdálená sláva: Hľadanie víry vo veku lehkovernosti*. Prel. P. Pšaja. Brno: Barrister & Principal, s. 24-43.
- BERGER, Peter L. (ed.) (1999): *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*. Washington – Grand Rapids: Wm B. Eerdmans Publishing Company.
- BERGER, Peter L. – DAVIE, Grace – FOKAS, Effie (2008): *Religious America, Secular Europe? A Theme and Variations*. Hampshire – Burlington: Ashgate.
- BOROWIK, Irena (2002): "Between Orthodoxy and Eclecticism: on the Religious Transformations of Russia, Belarus and Ukraine." In: *Social Compass*, 49, 4, s. 497-508.
- BOROWIK, Irena (ed.) (1999): *Church-State Relations in Central and Eastern Europe*. Kraków: Nomos.
- BOROWIK, Irena – TOMKA, Miklós (eds.) (2001): *Religion and Social Change in Post-Communist Europe*. Kraków: Nomos.
- BRUCE, Steve (2002): *God is Dead: Secularization in the West*. Cambridge – Oxford: Blackwell.
- BUNČÁK, Ján (2001): "Religiozita na Slovensku a v stredoeurópskom rámci." In: *Sociológia* 33, 1, s. 47-69.
- CASANOVA, José M. (1994): *Public Religions in the Modern World*. Chicago – London: University of Chicago Press.
- DAVIE, Grace (1994): *Religion in Britain since 1945: Believing Without Belonging*. Oxford – Cambridge: Blackwell.
- DAVIE, Grace (2000): *Religion in Modern Europe: A Memory Mutates*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- DAVIE, Grace (2002): *Europe, the exceptional case: Parameters of Faith in the Modern World*. London: Darton – Longmann & Tod.
- DAVIE, Grace (2004): "New Approaches in the Sociology of Religion: A western Perspective." In: *Social Compass*, 51, 1, s. 73-84.
- DAVIE, Grace (2006): "Borders, Boundaries and Frontiers in the Study of Religion: A Sociological Response." In: *Social Compass*, 53, 2, s. 243-249.
- DAVIE, Grace (2007): *The Sociology of Religion*. London: SAGE.

- DAVIE, Grace – HERVIEU-LÉGER, Daniele (eds.) (1996): *Identités religieuses en Europe*. Paris: La Découverte.
- DEMERATH, Jay N. III (2000): "The Rise of "Cultural Religion" in European Christianity: Learning from Poland, Northern Ireland, and Sweden." In: *Social Compass*, 47, 1, s. 127-139.
- EISENSTADT, Shmuel, N. (2000): *Fundamentalism, Sectarianism, and Revolution: The Jacobin Dimension of Modernity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FEATHERSTONE, Mike (1991): "Consumer Culture, Postmodernism and Global Disorder." In: R. Robertson, W. R. Garrett (eds.): *Religion and Global Order*. New York: Paragon House, s. 133-160.
- FRANZMANN, Manuel (2005): "Generácia a sekularizácia v Nemecku. Sled generácií až po najmladšiu dospelú generáciu a postupný proces sekularizácie." In: *Moderné náboženstvo*. Bratislava: UVŠC, s. 44-54.
- FURSETH, Inger (2005): "From "Everything Has a Meaning" to "I Want to Believe in Something": Religious Change Between Two Generations of Women in Norway". In: *Social Compass*, 52, 2, s. 157-168.
- GIDDENS, Anthony (1998): *Důsledky modernity*. Prel. K. Müller. Praha: Sociologické nakladatelství.
- HALLER, Max (2002): "Theory and Method in the comparative Study of Values: Critique and Alternative to Inglehart." In: *European Sociological Review*, 18, s. 139-158.
- HALMAN, Loek (1996): "Individualism in Individualized Society? Results from the European Values Surveys." In: *International Journal of Comparative Sociology*, 37, 3-4, s. 195-214.
- HALMAN, Loek – DRAULANS, Veerle (2006): "How Secular is Europe?" In: *British Journal of Sociology*, 57, 2, s. 263-288.
- HANN, Christopher M. (1995): *The Skeleton at the Feasts. Contributions to the East European Anthropology*. Centre for Social Anthropology and Computing University of Kent at Canterbury.
- HEELAS, Paul – LASH, Scott – MORRIS, Paul (eds.) (1996): *Detraditionalization. Critical Reflections on Authority and Identity*. Cambridge – Oxford: Blackwell.
- HEELAS, Paul – WOODHEAD, Linda (2004): *The Spiritual Revolution: Why Religion Is Giving Way to Spirituality*. New York: Blackwell.
- HLAVINKOVÁ, Lucia (2006): *A Believer as an Outsider in Secular Society – Socialistic Czechoslovakia and Nowadays – Is There Any Change?* Príspevok z konferencie CERES: "Religious Change", september 2006, v tlači.
- HLAVINKOVÁ, Lucia – VIDO, Roman (2007): "Konferencie Medzinárodnej spoločnosti pro sociologii náboženství v Lipsku." In: *Religio*, XV, 2, s. 287-289.
- IANNACCONE, Laurence R. – FINKE, Roger – STARK, Rodney (1997): "Deregulating Religion: The Economics of Church and State." In: *Economic Inquiry*, Oxford University Press, vol. 35, 2, April, s. 350-64.
- INGLEHART, Ronald F. (1998): "Cultural Change in Advanced Industrial Societies. Postmaterial Values and their Consequences." In: *International Review of Sociology*, 29, No. 3.
- INGLEHART, Ronald F. – BAKER, Wayne E. (2000): "Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values." In: *American Sociological Review*, 65, 1, s. 19-48.
- INGLEHART, Ronald F. – NORRIS, Pippa (2004): *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*. Cambridge University Press.
- INGLEHART, Ronald F. – WELZEL, Christian (2005): *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- JAMESON, Frederic (1984): "Postmodernism and the Consumer Society." In: H [al] Foster (ed.):

- Postmodern Culture*. London: Pluto Press.
- KÄÄRIÄINEN, Kimmo – KETOLA, Kimmo – NIEMELÄ, Kati (2005): "Premeny fínskej religiozity." In: *Moderné náboženstvo*. Bratislava: ÚVŠC, s. 55-70.
- KEENAN, William (2002): "Post-Secular Sociology: Effusions of Religion in Late Modern Settings." In: *European Journal of Social Theory*, 5, 2, s. 279-290.
- KNOBLAUCH, Hubert (2003): "Europe and Invisible Religion." In: *Social Compass*, 50, 3, s. 267-274.
- KOVÁČ, Milan – KRUPOVÁ, Tatiana (1993): *Správa o výsledkoch prieskumu religiozity študentov bratislavských vysokých škôl*. Bratislava: Chronos.
- KOVÁČ, Milan – PODOLINSKÁ, Tatiana (2001): "Homo religiosus našich dní. Stereotypy v klasifikácii náboženskej viery." In: *Etnické stereotypy z pohľadu rôznych viedných oborů*. Brno, s. 92-100.
- KRIVÝ, Vladimír (1994): "Slovensko: sociokultúrne problémy modernizácie." In: *Slovensko v 90-tych rokoch. trendy a problémy*. Bratislava: SÚ SAV.
- KRIVÝ, Vladimír (2001a): "Hodnotové orientácie a náboženské prejavy slovenskej verejnosti v 90. rokoch." In: *Sociológia*, 33, 1, s. 7-45.
- KRIVÝ, Vladimír (2001b): "Náboženské orientácie v 90. rokoch." In: O. Gyárfášová, V. Krivý, M. Velšic: *Krajina v pohybe*. Bratislava: IVO.
- KUMAR, Krishan (2008): "The Question of European Identity: Europe in the American Mirror". In: *European Journal of Social Theory*, 11, 1, s. 87-105.
- KVASNIČKOVÁ, Adela (2005): *Náboženstvo ako kolektívna pamäť: prípad Slovenska a Čiech*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- LAERMANS, Rudi (2006): "The Ambivalence of Religiosity and Religion: A Reading of Georg Simmel." In: *Social Compass*, 53, 4, s. 479-489.
- LASH, Scott (1990): *Sociology of Postmodernism*. London: Routledge.
- LASH, Scott – URRY, John (1994): *Economies of Signs and Space*. London: SAGE publication.
- LUCKMANN, Thomas (1967): *The Invisible Religion*. London: Macmillan.
- LUCKMANN, Thomas (1996): "The Privatization of Religion and Morality." In: P. Heelas, S. Lash, P. Morris (eds.): *Detraditionalization. Critical Reflections on Authority and Identity*. Cambridge – Oxford: Blackwell, s. 72-82.
- LUŽNÝ, Dušan (1999): *Náboženství a moderní společnost. Sociologické teorie modernizace a sekularizace*. Brno: Masarykova Univerzita.
- LUŽNÝ, Dušan (2005a): *Řád a moc. Vybrané texty ze sociologie náboženství*. Brno: Masarykova Univerzita.
- LUŽNÝ, Dušan (2005b): "Individualizace a modernizace náboženství." In: *Moderné náboženstvo*. Bratislava: ÚVŠC, s. 71-84.
- MARIANŃSKI, Janusz (1981): "Dynamics of Changes in Rural Religiosity under Industrialization: The Case of Poland." In: *Social Compass*, 28, 1, s. 63-78.
- MARINOVIC JEROLIMOV, Dinka – ZRINŠČAK, Siniša (2006): "Religion Within and Beyond Borders: The Case of Croatia." In: *Social Compass*, 53, 2, s. 279-290.
- MARTIN, David (1991): "The secularization Issue: Prospect and Retrospect." In: *British Journal of Sociology*, 42, 3, s. 465-474.
- MARTIN, David (2005): *On Secularization: Towards a Revised Geneal Theory*. Aldershot: Ashgate.
- Náboženstvo, 1998*. Databáza zo sociologického výskumu náboženstva (ako súčasť medzinárodného projektu ISSP). Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) (2007): *Náboženství na Balkáne*. Bratislava: ÚVŠC.

- MÜLLER, Olaf (2004): "Religiosity in Central and Eastern Europe: Results from the PCE Survey." In: D. Marinović Jerolimov, S. Zrinščak, I. Borowik (eds.): *Religion and Paterns of Social Transformation*, Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, s. 79-88.
- NALETOVA, Inna (2007): *Researching Orthodoxy in Europe*. Nepublikovaná prednáška z konferencie REVACERN, 26. 04. 2007, Szeged.
- NEED, Ariana – EVANS, Geoffrey (2001): "Analysing patterns of religious participation in post-communist Eastern Europe." In: *British Journal of Sociology*, 52, s. 229-248.
- NEŠPOR, Z. – LUŽNÝ, D. (2007): *Sociologie náboženství*. Praha: Portál.
- PODOBA, Juraj (2001): "Modernizácia na prelome storočí. Kultúrna zmena ako faktor rozvoja a súčasne zániku tradičnej rurálnej architektúry." In: *Slovenský národopis*, 49, 1, s. 65-75.
- POLLACK, Detlef (2003): "Religiousness Inside and Outside the Church in Selected Post-Communist Countries of Central and Eastern Europe." In: *Social Compass*, 50, 3, s. 321-334.
- ROBBERS, Gerhard (ed.) (2002): *Stát a církev v zemích EU*. Praha.
- SAROGLOU, Vassilis (2006): "Religious Bricolage as a Psychological Reality: Limits, Structures and Dynamics." In: *Social Compass*, 53, 1, s. 109-115.
- SPOHN, Willfried (2003): "Multiple Modernity, Nationalism and Religion: A Global Perspective." In: *Current Sociology*, 51, 3-4, s. 265-286.
- STARK, Rodney – IANNACCONE, Laurence R. – FINKE, Roger (1996): "Religion, Science, and Rationality." In: *American Economic Review*, American Economic Association, vol. 86, 2, May, s. 433-37.
- SULLIVAN, Winnifred Fallers (2002): "Neutralizing Religion; Or, What Is the Opposite of Faith-Based?" In: *History of Religions*, 41, 4, s. 369-390.
- TAYLOR, Charles (2007): *A secular Age*. The Belknap Press of Harvard University.
- TITARENKO, Larissa (2008): "On the Shifting Nature of Religion during the Ongoing Post-Communist Transformation in Russia, Belarus and Ukraine." In: *Social Compass*, 55, 2, s. 237-254.
- TÍŽIK, Miroslav (2006): *K sociológii novej religiozity. Podoby zmeny náboženského života v 20. storočí*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- TOMKA, Miklós – ZULEHNER, Paul M. (1999): *Gott nach dem Kommunismus*. Religion in den Reformländer Ost(Mittel)Europas. Eine Studie des Pastoralen Forums. Wien.
- TOMKA, Miklós (2000): "Náboženská situace v zemích východní a střední Evropy." In: H. Renöckl, M. Blanckstein (eds.): *Nová religiozita fascinuje a zneklidňuje*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.
- TOMKA, Miklós (2006): "Is Conventional Sociology of Religion Able to Deal with Differences between Eastern and Western European Developments?" In: *Social Compass*, 53, 2, s. 251-265.
- TOMKA Miklós (2007): *Challenges in Religion Research in Central and Eastern Europe*. Nepublikovaná prednáška z konferencie REVACERN, 27. 04. 2007, Szeged.
- TROMBETTA, Pino Lucá (2004): *Why Does "Self-Made Religion" Spread in Italy?* Príspevok z konferencie CESNUR: "Religious Movements, Conflicts, and Democracy: International Perspectives", 17-20. 07. 2004, Baylor University, Waco, Texas; prístupné na <http://www.cesnur.org/2004/waco_trombetta.htm>.
- TSCHANNEN, Oliver (1991): "The Secularization Paradigm." In: *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30, s. 396-415.
- VÁCLAVÍK, David (2007): *Sociologie nových náboženských hnutí*. Masarykova univerzita Brno: Malvern Praha.
- VÁCLAVÍK, David (2008): *Plurality and Religion in Transition Society: The Case of the Czech*

- Republic*. Prípevok z konferencie CESNUR/INFORM/ ISORECEA: "Twenty Years and More: Research into Minority Religions, New Religious Movements and 'the New Spirituality'," 16-20. 04. 2008, LSE, London; prístupné na <http://www.cesnur.org/text_brain.htm#CEC>.
- VOAS, David – CROCKETT, Alasdair (2005): "Religion in Britain: Neither Believing nor Belonging." In: *Sociology*, 39, 1, s. 11-28.
- VRIES, Hent de (2008): *Religion. Beyond a Concept*. New York: Fordham University Press.
- WEBER, Max (1998): "Objektivita sociálněvědního poznání." In: Weber, Max: *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH, s. 7-64.
- WILSON, Rob – DISSANAYAKE, Wilson (1996): "Introduction: Tracking the Global/Local." In: R. Wilson, W. Dissanayake (eds.): *Global/Local: Cultural Production and the Transnational Imaginary*. Durham – London: Duke University Press, s. 1-20.
- WILSON, Bryan R. (ed.) (1992): *Religion: Contemporary Issues*. London: Bellew.
- YAMANE, David (2007): "Beyond Beliefs: Religions and the Sociology of Religion in America". In: *Social Compass*, 54, 1, s. 33-48.
- ZINSER, Hartmut (2007): *The End of Secularization*. Prednáška z konferencie REVACERN, 26.04. 2007, Szeged; prístupné na <<http://www.revacern.eu/news-and-events/zinser-the-end-of-secularization>>.
- ŽALOUDKOVÁ, Lubomíra (2001): "Religiozita a náboženská participácia v súčasnej nemeckej sociológii." In: *Sociológia*, 33, 1, s. 71-84.

Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 2/0106/08 "Sociokultúrna zmena a adaptácia: transformačné procesy v súčasnej slovenskej spoločnosti" a 6. RP EÚ – REVACERN.

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616
